

MIRELA BARBAROŠA-ŠIKIĆ

Zašto je važno planirati poučavanje?

Na početku svoje profesionalne karijere većina se učitelja i nastavnika našla u situaciji da se i po nekoliko dana pripremala za nastavni sat: *Što reći?, Koji tekst odabrati?, Što dodatno pročitati?, Kojim pitanjem početi?, Što će na sve to reći učenici?...*

Ta i mnoga druga pitanja često muče mlade učitelje i nastavnike koji se tek susreću sa svim obvezama koje nosi posao onih koji trebaju poučavati druge.

A sve to uokvireno je temeljnim zahtjevom – imati dobru nastavu.

Na pitanje *Što je dobra nastava?* nemoguće je dati jednostavan odgovor – ona bi trebala potaknuti aktivnosti učenika, biti raznovrsna, dobro strukturirana, usmjerena na učničko stjecanje kompetencija, trebala bi ispunjavati standarde, primjereno poticati razvoj svakoga učenika... Ona bi u konačnici trebala omogućiti stjecanje znanja, razvoj sposobnosti te usvajanje vještina.

Često u razgovoru s učiteljima i nastavnicima možete čuti rečenice: *Kad bi se promijenio plan i program, tada bi sve bilo bolje., Kad bismo imali više sati, mogli bismo čuda napraviti...*

U očekivanju tih velikih i važnih događaja prolaze sati i sati poučavanja, mnoga djeca već su odavno zakoračila u svijet odraslih. Što činiti u okviru trenutačnoga stanja?

U ovome članku prikazat ćemo konkretna rješenja koja su u suradnji učitelja, nastavnika i savjetnica Agencije za odgoj i obrazovanje¹ ponuđena učiteljima i nastavnicima hrvatskoga jezika u devet županija sjeverozapadne Hrvatske s nekoliko konkretnih primjera iz srednjoškolske prakse. Naglasak će biti na sadržajima koji se odnose na nastavu jezika. S obzirom na to u tekstu će se rabiti riječi *nastavnik* i *učitelj* u značenju 'nastavnik i učitelj hrvatskoga jezika'.

Planiranje i programiranje jedno je od temeljnih nastavnih umijeća. Ono omogućuje samouvid u svakodnevni rad, ali i argumentirani razgovor o tome kako se odvija nastavni proces u onim elementima koje je moguće opisati i sustavno bilježiti. To je veoma korisno u trenutku kad vanjski vrednovatelj treba što je objektivnije moguće procijeniti rad nastavnika, usporediti ono što nastavnik tvrdi da je poučavao s učničkim znanjima, vještinama i sposobnostima.

U protekle dvije godine uporabom predloženih obrazaca planiranja i metodologije njihova popunjavanja učitelji i nastavnici mogli su redefinirati nastavni proces i okrenuti ga od sadržaja prema postignućima i ishodima, steći vještine i razviti

¹ Mirela Barbaroša-Šikić viša je savjetnica za hrvatski jezik u Agenciji za odgoj i obrazovanje u Zagrebu.

sposobnosti oblikovanja jasnijih ciljeva nastavnoga procesa, objediniti cjelovit proces poučavanja i učenja od planiranja do vrednovanja...

1. Na početku je potrebno izraditi godišnji plan sati po mjesecima i sastavnicama predmeta za svaki razred.

mjesec		IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	ukupan broj sati
		broj sati po sastavnicama predmeta mjesečno										
predmetno (nastavno) područje												
KNJIŽEVNOST		8	11	5	8	2	8	8	6	9	5	70
JEZIK		5	1	7	2	6	6	3	2	4	2	38
JEZIČNO IZRAŽAVANJE	U	2	1	1	1	2	1	2	2	2	1	15
	P	1	3	3	1	2	1	3	2	1	/	17
broj sati mjesečno		16	16	16	12	12	16	16	12	16	8	140
mjesec		IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	

mjesec		IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	ukupan broj sati
		broj sati po sastavnicama predmeta mjesečno										
predmetno (nastavno) područje												
KNJIŽEVNOST		13	11	4	6	7	12	11	8	12	10	94
JEZIK		2	4	12	3	2	2	3	1	3	0	32
JEZIČNO IZRAŽAVANJE	U	–	–	–	1	1	–	2	1	1	0	6
	P	1	3	–	2	–	2	–	–	–	0	8
broj sati mjesečno		16	18	16	12	10	16	16	10	16	8	140
mjesec		IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	

U tablicama se može uočiti broj sati koje nastavnik pridružuje pojedinoj sastavnici predmeta. Broj sati književnosti, koji je izrazito velik, nastavnicima često obrazlažu time da je u postojećim nastavnim programima za srednje škole količina sadržaja koji se odnosi na nastavu književnosti najveća. Pritom zanemaruju činjenicu da su upravo oni ti koji mogu mijenjati postojeće obrasce i registre te da nastavu mogu (i moraju) planirati u skladu s potrebama učenika pozivajući se na obrazovne dokumente i stručnu i znanstvenu literaturu. Čest je slučaj da se broj sati pismenoga jezičnog izražavanja odnosi isključivo na broj sati koji je potreban za pisanje školskih zadaća i njihovo ispravljanje, čime se dovodi u pitanje razumijevanje jezičnoga izražavanja te primjena *Pravilnika o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnim i srednjim školama*. U usporedbi dvaju primjera godišnjega planiranja sati vidljivo je da je raspored sati s obzirom na predmetna područja ravnomjerniji i prihvatljiviji u prvoj tablici. Na temelju toga i drugih pokazatelja, koji nisu predmetom ovoga teksta, moguće je govoriti i o kvalitativnim promjenama u poučavanju.

2. U tablici godišnjega plana i programa uz podatak o razrednome odjelu nastavnik razrađuje sadržajne cjeline/teme unutar područja. Očekuje se jasno i precizno planiranje broja sati A – novih sadržaja i postignuća, B – ponavljanja, vježbanja i usustavljanja te C – provjere (usmene i pismene). Obrazac traži i bilježenje ostvarenoga – taj dio tablice popunjava se nakon završenoga poučavanja.

mjesec, broj sati	nastavno/predmetno područje i broj sati	SADRŽAJNE CJELINE/TEME	planirani broj sati: A, B, C	OSTVA- RENO
rujan 16	KNJIŽEVNOST 10	Uvodni sat – plan za 2. razred; lektira Književni rodovi i vrste – ponavljanje Europsko srednjovjekovlje – pregled Igrani film: J. J. Annaud: <i>Ime ruže</i> (uz sadržaje srednjega vijeka) Početci slavenske pismenosti i Ćiril i Metod, Bašćanska ploča i drugi hrvatski srednjovjekovni tekstovi	1 B 1 B 1 B 2 A 5 A	
	JEZIK 3	Fonetika i fonologija Morfologija – vrste morfema Gramatička i pravopisna vježba	1 B 1 A 1 B	
	JEZIČNO IZRAŽAVANJE	U 2 P 1	Izlaganje (zadatci koji se odnose na film <i>Ime ruže</i>) Interpretacija lektire po izboru učenika Čitanje s razumijevanjem (priča)	1 A 1 C 1 B

Očekuje se da se sadržaji svih sastavnica predmeta, pa tako i jezika, poučavaju neprestano tijekom nastave. Često se događa da se poučavanje jezika zanemaruje, a jezično izražavanje podrazumijeva unutar nastave književnosti, i to s obrazloženjem da se učenici tijekom sati književnosti mogu usmeno i pismeno izražavati. Navedeno upućuje na problem razumijevanja pojma poučavanja kao svjesnoga i promišljeno organiziranoga procesa kojemu je cilj stjecanje znanja i vještina te poticanje razvoja sposobnosti produktivnih jezičnih djelatnosti: govorenja i pisanja.

3. Tablica izvedbenoga plana i programa od nastavnika traži jasno izdvajanje ključnih pojmova te planiranje obrazovnih postignuća / obrazovnih ishoda učenika. Nastavnici trebaju oblikovati cilj nastavnoga sata. Sve što je potrebno upisivati odnosi se na nastavni proces. Iznimno je važno jasno oblikovati razinu znanja, vještine ili sposobnosti koja se od učenika očekuje – prepoznati jezičnu pojavu, objasniti, usporediti/razlikovati, samostalno ispraviti s pomoću rječnika, pravopisa i sl. Važan je dio tablice onaj koji se odnosi na napomene. Namijenjen je samostalnom opažanju nastavnoga procesa, osmišljavanju vlastitoga rada koje nastavniku omogućuje

mjesec redni broj sata	nastavno područje nastavna jedinica tip nastavnoga sata	nastavne cjeline	ključni pojmovi obrazovna postignuća / obrazovni ishodi Učenici će...	cilj (nastavnoga sata / dvosata)	napomena (kratko obrazloženje o mogućim promjenama) međupredmetna korelacija – kroz kurikulne teme Hrvatskoga jezika i Građanskoga odgoja i obrazovanja
63. 64.	Nesamostalni rečenični članovi – atribut i apozicija obrada	Sintaksa	sročni i nesročni atribut i apozicija – prepoznati i protumačiti ulogu atributa i apozicije u rečenici, objasniti gramatički odnos u sastavnicama spojeva riječi Atr. i Ap.	– na primjerima rečenica objasniti razliku između sročnih i nesročnih sintagmi u ulozu atributa i apozicije – vježbati na zadacima u radnoj bilježnici	– nesročne sintagme problem su kojemu je trebalo posvetiti više od planiranoga vremena – od 10 zadataka 4 su se komentirala na satu
65.	Gramatička vježba ponavljanje		– prepoznati i objasniti ulogu riječi u rečenici; znati razliku između samostalnih i nesamostalnih rečeničnih dijelova te komentirati ulogu Atr. i Ap.	– dokazati da samostalni rečenični članovi mogu imati dopune, odrediti vrste spojeva riječi unutar rečeničnih članova – određivati rečenično ustrojstvo na primjerima	– 15 primjera – po dva iz svake od četiriju skupina zadani su za domaću zadaću
66.	Rečenice – vrste i podjela obrada	Sintaksa	rečenica, rečenice po sastavu, sklapanje	– ponoviti osnovnoškolske jezične sadržaje o rečenici kao osnovnoj sintaktičkoj jedinici, na primjerima pokazati načine sklapanja jednostavnih rečenica u složene	– nastavni listić – sadržaji Nastavni plan i program za osnovnu školu. 2006. – poteškoće sa sklapanjem, dodati zadatke za vježbu na sljedećemu satu jezika
75. 76.	2. školska zadaca (tema uz realizam ili društvena tema) provjera		– pismeno se izraziti na zadanu temu u obliku eseja prema zadanim smjernicama i polaznome tekstu – izraziti i argumentirati osobne stavove o zadanjoj temi te povezati sa svojom stvarnošću	– provjeriti spremnost učenika u poznavanju i razumijevanju sadržaja, oblikovanju teksta te uporabi hrvatskoga jezika	– prema kriterijima vrednovanja
77.	Ispravak 2. školske zadace ponavljanje		– uočiti, zapisati i ispraviti pogreške u tekstu zadace	– upozoriti na pojedinačne pogreške učenika, uputiti ih na ispravak, usporediti ih s pogreškama u 1. zadaci te zapisati na ploču sve učestale pogreške u razredu	– dodati zadatak za vježbu – rješavanje s pomoću gramatike i pravopisa

kvalitetnije planiranje u sljedećemu ciklusu. Često izvedbene planove i programe pišemo za nekoliko usporednih razrednih odjela. Učenici i razredni odjeli razlikuju se u mnogim elementima koji utječu na proces poučavanja i učenja, no i planiranje i programiranje obavljamo prije interakcije s učenicima, pa taj dio rada možemo opisati kao svojevrsnu simulaciju za koju očekujemo da će se ostvariti. Svatko tko je poučavao zna da to ne mora biti (a često i nije) tako. Stoga je promišljanje plana i programa nakon poučavanja jednako važno kao i njegovo planiranje.

Uz ovu tablicu nastavnici trebaju priložiti: popis planiranih lektirnih djela koji se sastoji od obveznih lektirnih djela i popis lektirnih djela po izboru učenika s kratkim opisom načina njegova sastavljanja. Uz njega je potrebno zabilježiti način ostvarivanja planiranoga.

4. Sve dosad navedeno nastavnici trebaju izraditi na početku svake nastavne godine. Pripremanje za nastavu podrazumijeva planiranje i programiranje nastavnoga sata u trajanju od 45 minuta. Za to je potrebno imati na umu elemente obrasca za pismenu pripremu za nastavu hrvatskoga jezika.

Ime i prezime učitelja/nastavnika:		
Razredni odjel:	Redni broj sata:	Datum:
Naziv nastavne jedinice		
Nastavno područje (područja):	Tip nastavnoga sata:	Nastavni oblici:
Operacionalizirani cilj (ciljevi) za sate obrade i ponavljanja, a za sate provjere oblik provjere i kratak opis vrednovanja postignuća HJ-a + GOO-a – preuzima se iz izvedbenoga programa		
Zadaće sata (HJ-a + GOO-a):		
obrazovne	Učenik će:	
odgojne	Učenik će:	
funkcionalne	Učenik će:	
komunikacijske	Učenik će:	
Tijek sata (artikulacija) + aktivnosti za učenike		
Plan ploče		
Nastavni materijal		
Postupci i oblici vrednovanja i samovrednovanja		

Obrazac je poveznica s tablicom izvedbenoga plana i programa, no podatke koji su tamo navedeni nastavnik treba dopuniti konkretnim sadržajima važnim za određeni

nastavni sat. Veliki problem u poučavanju jezičnih sadržaja u srednjim školama najčešće je uočena praksa planiranja i ostvarivanja nastave jezika predavanjem jezičnih sadržaja tijekom kojega je potpuno zanemareno da su sve temeljne jezične sadržaje učenici srednjih škola već učili tijekom osnovne škole te da su izvorni govornici hrvatskoga jezika, pa time i iznimno velikoga jezičnoga iskustva primateljskih i produktivnih jezičnih djelatnosti. U nastavku su izdvojeni elementi pripreme za nastavni sat koji je održan početkom veljače u drugome razredu varaždinske gimnazije, nastavna jedinica *Brojevi – promjenjiva vrsta riječi*. Sat je definiran kao obrada i planirani su frontalni rad i rad u paru.

Nastavnica je operacionalizirala cilj sata na sljedeći način:

Ponoviti osnovnoškolske jezične sadržaje o brojevima kao vrsti riječi, **provjeriti** dosljednost u provedbi jezičnih pravila, **primijeniti** promjenjivost brojeva, **objasniti** razliku između brojeva, brojevne imenice, brojevnoga priloga i brojevnoga pridjeva te **komentirati** različitost značenja imenica *brojka* i *broj*. Sve **dokazati** na primjerima iz svakodnevne jezične stvarnosti.

Imajući na umu metodičku literaturu o poučavanju hrvatskoga jezika te koncepte koje nudi literatura iz edukacijskih znanosti od nastavnika se očekuje oblikovanje zadaća koje će se ostvariti tijekom sata. One moraju proizlaziti iz operacionaliziranoga cilja/ciljeva i biti ostvarive u skladu s trajanjem nastavnoga sata (dvosata). Budući da obuhvaćaju kognitivno i društveno-afektivno područje, zadaće moraju biti oblikovane tako da ih se može **mjeriti** (kognitivno područje) ili **promatrati** i **pratiti** (društveno-afektivno područje) tijekom nastavnoga sata.

Pod obrazovnim zadaćama nastavnica je navela da će učenici moći:

1. primijeniti stečeno znanje iz morfologije, 2. razlikovati vrste brojeva, 3. ispravno upotrijebiti gramatičke kategorije brojeva, 4. funkcionalno primijeniti sve vrste brojeva.

Unutar odgojnih zadaća učenici će:

1. procijeniti i opisati jezične situacije u kojima se mogu koristiti stečenim jezičnim spoznajama, 2. prema osobnome iskustvu opisati svoju dosadašnju jezičnu praksu, 3. samovrednovati svoja postignuća, 4. vrednovati postignuća drugih učenika.

Za ovaj nastavni sat nastavnica je izdvojila dvije funkcionalne zadaće:

1. učenici će zaključiti da se primjenom usvojenih jezičnih sadržaja može ispraviti dosadašnja jezična praksa (ako je bila nedosljedna ili pogrešna), 2. primijeniti usvojena gramatička pravila.

Komunikacijske zadaće, koje se na nastavi hrvatskoga jezika vrlo često podrazumijevaju, važno je jasno istaknuti s obzirom na one koje će tijekom poučavanja i učenja na satu biti dio cilja. Tijekom ovoga sata nastavnica je stavila naglasak na sljedeće komunikacijske zadaće:

1. aktivno slušati sugovornika, svoj par; 2. zajednički, u paru pismeno i usmeno oblikovati priču; 3. čitati i komentirati primjere.

Važno je naglasiti da operacionalizirani cilj i zadaće sata treba oblikovati tako da se iz njih mogu iščitati znanja, sposobnosti i/ili vještine s obzirom na sadržaj nastavne jedinice uporabom aktivnih glagola. Obje razine planiranja moraju obuhvatiti kognitivno i društveno-afektivno područje. Taj se zadatak mnogim učiteljima i nastavnicima čini kao dodatno opterećenje jer tvrde da to oduvijek čine i da se to podrazumijeva. No, iskustva onih koji su svoju (dugogodišnju) praksu pokušali oblikovati na taj način govore u prilog potrebi konkretizacije onoga što tvrdimo da se tijekom poučavanja događa. Prednost je tih nastavnika u tome da svoje poučavanje mogu potkrijepiti konkretnim materijalom na temelju kojega se mogu vrednovati učenici.

Tijek sata (metodički nazvan artikulacija sata) treba pružiti jasnu strukturu nastavnoga sata. To je svojevrsni dijalog nastavnika i učenika s posebnim naglaskom na aktivnosti za učenike. I u ovome dijelu planiranja vrlo se lako (i često) može dogoditi da je tijekom sata opis onoga što će činiti (izgovoriti) nastavnik. Ne očekuje se dijaloški oblik u doslovnome smislu (onako kako se, pretpostavljamo, očekuje tijekom početnoga obrazovanja), no struktura sata nužno mora uključiti jasne upute nastavnika za svaku pojedinu aktivnost učenika, omjer učeničkih i nastavničkih aktivnosti koji mora biti u korist učeničkih aktivnosti te pripremljen nastavni materijal koji vodi računa o cilju poučavanja (učenja) te dobi i interesima učenika. Kad se govori o interesu učenika za nastavne sadržaje, tada se ne misli nužno na zabavnost. No, zahtjev da se jezik poučava funkcionalno-komunikacijski svakako traži od nastavnika da jezični sadržaj koji je predmet poučavanja uranja u kontekst koji je učenicima višestruko primjeren i zanimljiv.

Na kraju sata učenici su dobili sljedeći zadatak:

Zadatak za sintezu (rad u paru)

Napišite kratku priču od deset rečenica u kojima ćete upotrijebiti sljedeće brojeve i imenice u različitim padežima:

- četiri gitare
- četiri stalka
- jedna crvena gitara
- jedna crna gitara
- dvije krem gitare
- tri prodavačice
- dvije prodavaonice.

Sveza *nastavni materijal* podrazumijeva sve što je nastavnik planirao upotrijebiti tijekom sata u cilju poučavanja. Na ovome satu nastavnica se odlučila za sljedeće:

a) čitanje ispravljenoga diktata s prethodnoga sata

Naš **drugi** Držić, nećak **jednoga** od naših **prvih** petrarkista, napisao je **sedam** komedija, **tri** pastorale, **jednu** tragediju te farsu. Ta jedina farsa sadržava i elemente pastorale. Taj naš komediograf rođen je 1508. godine u Dubrovniku, a umro je u Veneciji 1567. Spravom ga smatramo **jednim** od **trojice** najvećih europskih dramskih pisaca do 20. stoljeća.

b) rad na učeničkim rečenicama preuzetim iz pismenih domaćih zadaća učenika toga razrednog odjela od početka drugoga polugodišta

1. Za stolom je bilo 8 šalica, ali kad me nije bilo, jedan-dva-tri dana... (Iz priče Kvar); 2. Illuminatori ukrašavaju 1. slovo u tekstu.; 3. U predstavi glumi 6 glumaca i 1 glumica, zapravo, s redateljem je 7 glumaca u predstavi Kauboji.

c) obrada sadržaja o brojevima kao promjenjivoj vrsti riječi (glavni – osnovni i izvedeni; redni), brojevnim imenicama, brojevnim pridjevima i brojevnim priložima tijekom koje je nastavni materijal pripremljen s pomoću prezentacije (za cijeli sat sadržavala je sedam sličica) te vođen heurističkim razgovorom primjerenim dobi učenika i uzimanjem u obzir njihova znanja o brojevima, odnosno njihova aktivnoga leksika.

Posljednji element obrasca pripreme odnosi se na postupke i oblike vrednovanja i samovrednovanja. Tako strukturiran nastavni sat omogućio je sljedeće:

– aktivnost u paru – učenici međusobno pregledavaju i ispravljaju tekst diktata
– vrednovanje

– individualna aktivnost – samostalno provjeravaju primjenu pravila pri pisanju brojeva – samovrednovanje

– aktivnost u paru – učenici u paru oblikuju priču sintetizirajući nove jezične sadržaje – oblik suradničkoga učenja

– frontalni rad – čitanje priča, komentiranje i ispravak mogućih pogrešaka
– vrednovanje, mogućnost formativnoga ili sumativnoga vrednovanja.

5. Vrednovanje je sadržaj dokumentacije koji nosi naziv *kriteriji vrednovanja*. Na razini školskoga vijeća nastavnika hrvatskoga jezika potrebno je dogovoriti načine, postupke i elemente vrednovanja te elemente brojčanoga ocjenjivanja u srednjoj školi, broj pisanih provjera, okvirne kriterije njihova vrednovanja s obzirom na svaki razred i opisati zaključivanje ocjena.

Vrednovanje u današnjoj nastavnoj praksi treba obuhvatiti formativno i sumativno vrednovanje. Sumativno je vrednovanje ono što je u našoj tradiciji brojčano ocjenjivanje na ljestvici od 1 do 5. Formativno je vrednovanje oblik vrednovanja koji i nastavnici i učenici, ali i društvo u cjelini, tek treba razumjeti i prihvatiti kao

podjednako važan dio vrednovanja koji je usmjeren na kvalitetu procesa, i to podjednako poučavanja (nastavnik) i učenja (učenici).

S obzirom na taj zahtjev nastavnici trebaju izraditi kriterije prema kojima će vrednovati. Ti kriteriji trebaju biti jasni i razumljivi svima koji su u proces poučavanja i učenja uključeni, izravno i neizravno. Taj dio planiranja i programiranja čini se najtežim dijelom zato što podrazumijeva suradnju svih nastavnika na razini škole te dobra znanja u području školske dokimologije.

Formativno vrednovanje	Opis formativnoga vrednovanja
JEZIK	
Sumativno vrednovanje	Opis
JEZIK	
dovoljan	
dobar	
vrlo dobar	
odličan	

ZAKLJUČNA OCJENA	OPIS KOMPETENCIJA	
	na temelju formativnoga vrednovanja	na temelju sumativnoga vrednovanja
dovoljan		
dobar		
vrlo dobar		
odličan		

Opis kompetencija za pojedinu zaključnu ocjenu mora proizlaziti iz pojedinačnih tablica formativnoga i sumativnoga vrednovanja tijekom cijele nastavne godine.

Preuzimajući obrasce planiranja bez želje da se vlastito poučavanje sagleda očima reflektivnoga nastavnika kojemu je na prvome mjestu napredak učenika tijekom procesa poučavanja i učenja, i to svih učenika, a ne samo onih koji *najviše vole naš predmet*, zasigurno je samo još jedna dodatna obveza.

Nakon dvije godine praćenja nastavnoga procesa i razgovora o poučavanju hrvatskoga jezika na temelju sustavnoga planiranja čitav je niz argumenata kojima svijest o onome što poučavamo i kako poučavamo nastavni proces čini kvalitetnijim i primjerenijim učeniku koji je danas pred nama.